

VİZE KAZASI VAKIFLARI -XVI. Yüzyıl Arşiv Kaynaklarına Göre-

Doç. Dr. Mehtap ÖZDEĞER*

Özet

XVI. yüzyılda Vize Sancağı mühim bir askeri merkez olarak, İstanbul boğazının batı kıyılarından, Edirne sancağına kadar Trakya'nın büyük bir kısmını idari sınırları içinde bulundurmaktadır. Vize sancağı coğrafi konumu ve yapısı bakımından, Osmanlı devrinde Avrupa'ya yönelik askeri hareketlerin ilk stratejik hattı üzerinde yer alır. Bu çalışmada, Vize kazasının vakıf müesseseleri incelenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Vize Kazası, Vakıf Müesseseleri.

Abstract

In the 16 th century, Vize province, which was an important military centre, included a great part of Thrace, with its administrative borders extending from the western shores of Istanbul strait to the Edirne province. Vize province appeared to be on the first strategic line of military activities directed at Europe regarding its geographical position and structure. In this study were explained foundation institutions of Vize province.

Keywords: Vize Province, Foundation Institutions.

Giriş

Osmanlı askerî sistemi içerisinde, Doğu Trakya Bölgesi, Vize Livâsının sınırları dahilinde bulunmaktadır. Vize kalesi ve şehri, coğrafi mevki olarak, askerî bakımdan çok stratejik bir konumda olduğundan aynı zamanda, İstanbul'un en önemli müdafaa hattını da teşkil etmektedir. Doğu Trakya Bölgesi, daha fazla batı yönünden gelen istilalara maruz kalmıştır. Roma devrinde, Vize'nin doğusunda inşa edilen kuzey-güney yönlerinde denize kadar ulaşan müdafaa sur hattı da bu akınları önleyememiştir. Öyle ki, Bizans İmparatorluğu zamanında, Vize'yi ele geçirebilen istilacılar, diğer askerî önlemlere rağmen, İstanbul'a kadar ulaşabilmekte idiler. Bu sebeple Osmanlı Devleti, Avrupa'ya doğru, ön fetih bölgesi olarak değerlendirdiği Doğu Trakya'yı, tamamıyla askerî bölge halinde organize edip, Vize Livâsı olarak teşkilatlandırmıştır.

---

* İstanbul Üniversitesi, İktisat Fakültesi, İktisat Tarihi Anabilim Dalı Öğretim Üyesi.

Vize ve bölgesinde, Ord. Prof. Arif Müfid Mansel'le (1936-1939) başlayan ve çeşitli bilim adamlarınca devam edilen, arkeolojik araştırmalarda çıkarılan eserler, Neolitik döneme kadar gitmektedir. Bölge, bu dönem ve sonrasında Trakya'ya adını verecek olan, Trak Kabileleri için önemli bir yerleşim yeri olmuştur. Nitekim, Vize ve çevresinde bulunan tümülüslerde yapılan çalışmalar neticesinde, gün ışığına çıkarılan arkeolojik eserler, Traklar dönemine aittir. Traklar, tek merkezden idare edilen bir devlet kuramamışlar, kabileler halinde dağılarak mahalli yönetimler şeklinde teşkilatlanmışlardır. Mansel'e göre, Trak kabileleri M.Ö. 3000-2500 yıllarında Vize'nin de içinde bulunduğu Doğu Trakya'ya hakim vaziyetteydiler. Bu kavimlerden Bitinyalılar ve Frigler, M.Ö. 1200'lerde Vize ve Çatalca üzerinden hareket ederek Anadolu'ya geçmişlerdir¹. İskit Türkleri, M.Ö. VII. yüzyılda Trakya'da egemen olmuştur. Ancak, bu egemenlik bölgenin tümünü kapsamamış, Vize'de Astlar –Astailer- hükümler olmuşlardır. Astlar zamanında, Vize'nin adı Bizye ya da Byzia'dır. İskitlere ve daha sonra Yunan site devletlerine karşı seferler düzenleyen Persler, M.Ö. VI ve V. yüzyıllarda Trakya'yı yönetimleri altına aldılar. Perslerin M.Ö. 479'daki yenilgisinden sonra, Odris'lerin teşebbüsüyle ilk büyük Trakya Krallığı kurulabilmiştir. Bu krallık döneminde, Trak kabileleri, kendi bölgelerinde eskiden olduğu gibi hükümler olmaya devam etmişlerdir. Bunu, Atinalıların Odrislerle birlikte Bizye'deki Ast Kralı Tereus'a bir elçi heyeti göndermesinden anlamaktayız. Vize ve bölgesi bundan sonra da çeşitli kavim ve uygarlıkların işgaline uğramaya devam etmiştir. M.Ö. 341'de Trakya'da, Makedonya hakimiyeti başladı. Kral Philip'in oğlu Büyük İskender, M.Ö. 335'te Trakya üzerinden Batı Anadolu'ya geçmiştir. M.Ö. 323'te ölümünden sonra, Trakya'nın yönetimi generallerinden Lysimachus'a geçti. M.Ö. 280'de Galatlar, Makedonların Trakya üzerindeki hakimiyetine son verdiler ve bir krallık kurdular. Bu krallığın egemenliğine de Trak kabileleri tarafından son verilmiştir. Aynı dönemde, Romalılar Trakya topraklarına yönelmişlerdir. M.Ö. 188'de Traklarla Romalılar arasında, Meriç nehrinin denize döküldüğü bölgede yapılan savaşı kaybeden taraf, Romalılar oldu. Trak kabilelerinin arasında Astların adı da geçmektedir. M.Ö. 72'de Traklar, Roma idaresine bağlı "Doğu Trakya Krallığı"ni kurmuşlar, Bizye'yi de bu krallığın merkezi yapmışlardır². M.S. 46'da, Trakya Krallığının hakimiyetine son veren Romalılar, burayı kendi topraklarına ilhak ettiler. Vize kent merkezinde bulunan tarihi kale, ilk kez Trakya Krallığı döneminde inşa edilmiştir. Bu yörede bulunan tümülüslerden çıkarılan tarihi eserler de aynı dönemden günümüze intikal etmiştir³. Kale, Roma döneminde surlarla desteklenmiş, burada bir Antik tiyatro –Odeon- inşa edilmiştir. Yine aynı dönemde, İstanbul'a su temin eden su yolu hattı da yapılmış, bu hat Bizans döneminde daha da geliştirilmiştir. M.S. 338'de I. Kostantin devrinde, Bizans'ın hakimiyetine geçen Bizye'nin ismi bundan sonra Vize olarak geçmektedir. Vize ve bölgesi bu dönemde de istikrara kavuşmamış, belirli zamanlarda Gotlar, Batı Hunları, Avarlar ve Peçenekler gibi pek çok Türk kavimlerinin istilasına uğramıştır⁴.

¹ Arif Müfid Mansel, *Trakya'nın Kültür ve Tarihi –En Eski Zamanlardan Milattan Sonra Altıncı Asrın Ortasına Kadar*, İstanbul 1938, s. 20.

² Kadir Öztürk, *Bütünüyle Vize Tarihi, Coğrafyası ve Turistik Önemi*, İstanbul 1959, s. 23 vd.; *Kırklareli İl Yıllığı*, 1967, s. 184 vd.

³ Arif Müfid Mansel, *a.g.e.*, s. 15 vd.

⁴ A. N. Kurat, *Peçenek Tarihi*, İstanbul 1937, s. 127; *Kırklareli İl Yıllığı*, s. 186.

Anadolu Beylikleri döneminde, Saruhan oğulları, Karasi Beyliği ve özellikle Aydın oğulları, donanmalarıyla Balkanların daha çok kıyı kesimlerine askerî çıkartmalar yapmışlardır. Aydın oğullarından olup, bu fetih hareketlerinin başında bulunan ünlü komutan Gazi Umur Bey'in, aynı zamanda siyasi bir girişim olarak tavsiye etmesi üzerine Orhan Bey (1326-1362), Bizanslı Ioannes Kantakuzenos'un kızıyla evlenmiştir (1345). 1348 yılında, Gazi Umur Bey'in vefatıyla Balkanlarda devam eden fetih hareketleri, Aydın oğullarından sonra en güçlü beylik olan Osmanlılara geçmiştir⁵.

Bizans İmparatorluğu'nda tekrar ortaya çıkan iç savaş, Kantakuzenos'un ayaklanması ile başlamış ve bu savaş imparatorluğun savunma gücünün azalması ile sonuçlanmıştır (1341-1355)⁶. Bu iç savaşta Sırlar ve Bulgarlar, Bizans tahtının meşru varisi olan V. Ioannes Paleologos'u (1341-1391) desteklemekteydiler. Osmanlılar ise, Kantakuzenos'u desteklediler. Kantakuzenos da Orhan Bey'in bu yardımına karşılık, Gelibolu'da bir kale ve belli bir miktar haraç vermeyi taahhüt etmiştir. Bunun üzerine Orhan Bey, oğlu Süleyman Paşa'nın komutasındaki 10-12.000 kişilik bir Türk kuvvetini Kantakuzenos'a yardım için Rumeli'ye sevk etti⁷. Dimetoka yakınlarında Ioannes ve Sırp birlikleriyle karşı karşıya gelen Türkler, bunları ağır bir yenilgiye uğrattı (1352 yılı sonu). Bu galibiyetle Kantakuzenos, Trakya ve Makedonya üzerindeki otoritesini yeniden sağlamlaştırdı. Aynı zamanda bu olay, Osmanlıların Rumeli'ye yerleşme dönemini de başlatmış oldu⁸.

Süleyman Paşa, Gelibolu'nun kuzey doğusu yönünde 40-50 km. uzaklıkta, stratejik öneme sahip olan ve Osmanlıya vaat edilen Çimbi kalesini fethetti. Bu vesileyle Osmanlılar, Rumeli'de ilk kaleyi elde etmiş oldular⁹. 12 Mart 1354'de, Gelibolu'da vuku bulan şiddetli bir depremden sonra, buranın halkı daha emniyetli gördüğü yerlere gitmiş, boşalan Gelibolu kalesi başta olmak üzere Tekirdağ'ına kadar olan Marmara sahilleri fethedilmiştir. Süleyman Paşa, yıkılan Gelibolu kalesinin surlarını tamir ettirilerek, buraya Anadolu'dan getirilen Türkleri iskan etti¹⁰. Hatasını anlayan Kantakuzenos, Osmanlıların eline geçen kalelerin terkini istemiş ve bu isteğinde muvaffak olmuştur. Süleyman Paşa'nın, Rumeli'ye ikinci defa çıkışı 1356'da olmuştur. Süleyman Paşa vefat tarihi olan 1357'ye kadar, Rumeli'de pek çok fetihlerde bulunmuştur.

Vize ve bölgesinin Osmanlılar tarafından fethedilmesi, I. Murad (1362-1389) zamanında gerçekleşmiştir. Süleyman Paşa'nın ve babası Orhan Bey'in vefatından sonra, tahta çıkan Sultan Murad'ın ilk hedefi, Balkanların stratejik bakımdan en önemli yerinde ve Avrupa'ya açılış hattının üzerinde bulunan, Edirne'yi almak olmuştur. Bu amaçla düzenlenen askerî hareketi kollara ayırarak, kendisi de bunlardan birinin başına geçmiştir.

⁵ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu Karakoyunlu Devletleri*, Ankara 1969, s. 85, 99, 106 vd.; Halil İnalcık, "Rumeli", *İslam Ansiklopedisi*, C. 9, s. 766.

⁶ Şerif Baştav, *Bizans İmparatorluğu Tarihi Son devir (1261-1461) Osmanlı Türk-Bizans Münasebetleri*, Ankara 1989, s. 25.

⁷ M. Nicol Donald, Çev. Bilge Umur, *Bizans'ın Son Yüzyılları (1261-1461)*, İstanbul 1999, s. 255.

⁸ Georg Ostrogorsky, Çev. Fikret İşıltan, *Bizans Devleti Tarihi*, Ankara 1986, s. 487; Şerif Baştav, *a.g.e.*, s. 55.

⁹ M. Münir Aktepe, "Osmanlıların Rumeli'de İlk Fethettikleri Çimbi Kal'ası", *Tarih Dergisi*, C. 1, Sayı 2, İstanbul 1950, s. 285, 297.

¹⁰ Fevzi Kurtoğlu, *Gelibolu ve Yöresi Tarihi*, İstanbul 1938, s. 36; M. C. Şehabettin Tekindağ, "Süleyman Paşa", *İslam Ansiklopedisi*, C. 11, s. 191.

Diğer kuvvetlerin başında ise Evrenos Bey, Lala Şahin Paşa ve Hacı İlbey bulunmaktadır. Bu komutanlar, kuvvetlerinin başında olarak Çorlu, Bergoz ve Babaeski kalelerini ele geçirmişlerdir. Bulgarların yardımını önlemek için Kırklareli de fethedilmiştir. Vize'nin 1362'de fethedilmesi ile, Bulgarlar büyük bir endişeye kapıldılar¹¹. Vize ve Kırklareli başta olmak üzere, yeni fethedilen yerlerin bir kısmını ele geçirdiler. Ancak, bu durum çok uzun sürmedi. I. Murad, Vize'yi 1368'de yeniden zapt etti¹².

1. Vize'nin İdari Yapısı

Osmanlı Devleti'nin idari taksimatı içinde Vize, livâ –sancak- halinde teşkilatlandırılmıştır. Bu livâyâ, Anadolu topraklarından getirilen yörük toplulukları iskan edildi ki, daha sonra da bunlara “Vize Yörükleri” adı verildi. Nitekim, 1543 tarihinde tanzim edilen bir tahrir defteri “Yörükân-ı Vize ve Tatarân-ı Bozapa” başlığını taşımaktadır¹³. Aslında, Rumeli'de Aktav, Tırhala ve Yanbolu Tatarları arasında, Vize'deki Bozapa Tatarlarını da içine alan dört tatar grubu bulunmaktadır. Tayyib Gökbilgin'e göre apa, ata veya baba manasına gelen Türkçe kökenli bir kelimedir¹⁴. 1530 tarihli Rumeli Defterinde, Vize merkez nahiyesinde Tatarân-ı Bozapa köyü bulunmakta olup, bu köyün hasılatı sipahilere tevcih edilmiştir. Ayrıca, Tatarlar adını taşıyan bir başka köy de 7710 akçelik geliri ile Eyüp Sultan Vakfına bağlanmıştır¹⁵. II. Selim döneminde, Sultan Süleyman Han vakfına bağlı bir Tatarân köyü daha olup, diğer adı Çok-Tatarlardır ve 4848 akçelik hasılatı sahiptir¹⁶.

Kanuni Sultan Süleyman (1520-1566) döneminde Vize, Rumeli vilayetine bağlı otuz üç sancaktan biridir ve sancakbeyi 230000 akçelik gelire sahiptir¹⁷. 1568 yılında sancakbeyinin yıllık geliri 224485 akçeye düşmüştür¹⁸. Vize sancağına, Vize merkez nahiyesiyle birlikte on bir kaza bağlıdır. Bu kazalar, Kırkkilise –Kırklareli-, Bergoz –Lüleburgaz-, Hasköy-Mahmud Paşa, Babaeskisi, Hayrabolu, Çorlu, Silivri, Hâşhâ-i İstanbul, Pınarhisar ve Hâtûn-ili'dir.

Bugünkü idari taksimatta, bu kazalardan Kırkkilise 1924 yılında Kırklareli adıyla il yapılmıştır. Buraya Vize, Lüleburgaz, Babaeski ve Pınarhisar ilçe olarak bağlanmıştır. Hayrabolu ve Çorlu Tekirdağ iline, Hasköy-Mahmud Paşa Edirne ili'nin Havsa ilçesine, Hâşhâ-i İstanbul ve Silivri İstanbul iline bağlıdır. Hâtûn-ili nahiyesi ise Bulgaristan sınırları

¹¹ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C. 1, s. 163; Ali Cevad, *Memâlik-i Osmaniyenin Tarih ve Coğrafyâtı*, Cild-i salis ve zeyl, İstanbul 1314, s. 838.

¹² <http://www.vize.gen.tr/yaz/bel/z1.asp?id=vta3>'te Vize'nin ilk fethediliş tarihi 1363, ikinci fethediliş tarihi ise 1369 olarak verilmiştir.

¹³ BOA, TD. -Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Tahrir Defterleri-, Defter no. 226, s. 1-50.

¹⁴ Tayyib Gökbilgin, *Rumeli'de Yörükler ve Tatarlar ve Evlâd-ı Fatihan*, İstanbul 1957, s. 28.

¹⁵ 370 numaralı *Muhasebe-i Vilayet-i Rûm-ili Defteri (937/1530)* Dizin-Tıpkıbasım, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı yay, nu. 45, Ankara 2001, s. 250, 253. Bu defterde, Tatarlar köyü: “Vakf-ı Hazret-i Eyyüb Ensârî” kaydıyla, “Vakf-ı Merhum Sultan Mehmed Han” başlığı altında yazılmıştır. Bkz. *a.g.d.*, s. 253.

¹⁶ TK. KKA -Tapu-Kadastro, Kuyûd-ı Kadîme Arşivi-, Defter no. 548, s. 18-b.

¹⁷ Halil İnalçık, *a.g.m.*, 772.

¹⁸ Bu bilginin alındığı icmal defterinde, Kırkkilise sancakbeyi de zikredilmekte olup, kendisine tahsis edilen haslardan 22130 akçe gelir elde edilmektedir. Her ne kadar Vize sancağına bağlı bir kaza olsa da, Kırkkilise'nin statüsü diğer kazalardan farklı bir yapı arz etmektedir. Bkz. TK. KKA., Defter no. 310.

---

içinde kalmıştır. Görüleceği üzere İstanbul boğazının batı yakasındaki arazilerden başlayarak Doğu Trakya topraklarının büyük bir kısmını içine alarak Edirne'ye kadar ulaşan yerler, Osmanlı döneminde, Vize sancağını meydana getirmektedir. Bu durum Vize'nin önemini ortaya koymaktadır.

2. Vize Vakıfları

Vakıf, bir malın -menkul veya gayrimenkul- mülkiyetinin özel mülkiyetten çıkarılarak, kamu menfaatine sunulmak üzere, sosyal ve iktisadî bir amaca bağlanmasıdır. Bu varlıklar satılamaz, bağışlanamaz, miras olarak bırakılamaz ve dışarıdan müdahale edilemez nitelikte olup, devletin koruması altında, vâkıfın kuruluş amacına hizmet etmek üzere, vakfa sürekli gelir getirir –akar- durumdadır. Vakıf kurumu, Osmanlı Devleti'nin sosyal yapısı ve ekonomisinin temel taşlarından biri olarak, geniş bir tatbikat sahası bulmuştur.

Osmanlı Devleti'nde, bir sosyal devletin yapması gereken hizmet ve görevler, vakıflara bırakılmış; eğitim, kültür, sağlık, bayındırlık ve din hizmetleri bu kurumlar vasıtasıyla yerine getirilmiş, hatta devletin iskan ve yerleşim politikalarında da önemli hizmetler üstlenmiştir. Vakıfların, faaliyet alanlarının bu kadar geniş olmasının sebeplerini, zamanının şartlarında aramak gerekmektedir. Ulaşım ve iletişim vasıtalarının yetersiz olduğu devirlerde, devletin merkezden taşraya doğru kademeleşen bir teşkilat kurarak, sosyal ve kültürel hizmetleri kesintisiz bir şekilde yerine getirmesi mümkün değildi. Bu nedenle, tarım ekonomisi içinde tımar sistemini geliştirdiği gibi, sosyoekonomik ve sosyokültürel faaliyet alanlarında da vakıf sistemini geliştirerek yaygınlaştırmıştır.

Kendi bölgesi içindeki iktisadî ve malî kaynaklar üzerinde kurulan vakıflar, yine kendi bölgesine hizmet vermek ve istihdam sağlamak anlayışı ile çalışan bir yapıya sahiptir. Eğer bu hizmetler, merkezi bütçeden karşılanarak, bizzat devlet eliyle yerine getirilmeye çalışılırdı, meydana çıkacak olumsuz durumlar karşısında, vakıf hizmetleri kesintiye uğrayacak veya tamamıyla duracaktır ki, bu da, hem toplum üzerinde, hem de devletin güvenilirliği üzerinde, endişelere ve sosyal çalkantılara sebebiyet verebilirdi.

Vakıf kuruluşlarına ait hizmet tesislerinde, istihdam edilen müderris, muallim, imam, hatip, nâzır ve câbi gibi görevlilerin ücretleri ile hasta, fakir ve muhtaçlara yapılan yardımlar, ayrıca yolcuların güvenliği için derbent teşkilatı ile konaklama hizmetlerindeki kervansarayların masrafları da kurulmuş olan ilgili vakıf gelirleri ile karşılanmaktaydı. Diğer taraftan ise, vakıf bina ve tesislerinin tamirine de öncelik verilmekte idi. Böylece, mahallindeki cari harcamalar, yine mahallindeki kaynaklardan finanse edilmektedir. Bu itibarla, kendi muhitinin öz kaynakları üzerinde kurulan ve bunlarla mevcudiyetini devam ettiren vakıflar, Osmanlı İmparatorluğu sınırları içinde ihtiyaç ve zaruretine binaen asırlarca güçlü bir biçimde yaşama ve gelişme imkanı bulmuştur.

Diğer taraftan, vakıf kurucularına baktığımızda, aslında devlet yönetiminin bizzat vakıfların kuruluşunda, etkili ve teşvik edici oldukları görülmektedir. Öyle ki, “selâtin evkafı” denilen, hükümdarlar ve aileleri tarafından kurulan vakıflarla, vezirler tarafından kurulan “vüzerâ evkafı” ve “ümerâ evkafı” denilen emirler ve beyler tarafından tesis edilen vakıflar, diğer vakıf kurucularına göre büyük bir çoğunluğa sahiptir. Osmanlı İmparatorluğu'nda toplumsal yapı: yönetenler -askerî sınıf- ve yönetilenler -reâyâ- olmak üzere ikiye ayrılır. Malî yönü bulunan bu ayrıma göre, askerî sınıf vergi alanlar, reâyâ sınıfı

da vergi ödeyenlerdir. Sanayi öncesi ekonomiler genellikle tarıma dayalı olup, tarımsal üretim üzerinden alınan vergiler, toplumsal sınıfları belirlemektedir. Askerî sınıf: ilmiye, kapıkulları ve tımarlı sipahilerden tereküp etmektedir¹⁹. Kapıkulları: kendi içinde sivil hizmetler ve askerî hizmetler olmak üzere ikiye ayrılır. Sivil kesimde yer alan yöneticiler, emirler ve beyler, devletin değişik birimlerinde görev alırlar. Daha çok da bu yönetici zümre ile ilmiye –ulemâ- mensuplarının, vakıf kurma yarışına girdikleri de bilinen bir husustur. Bahaeddin Yediyıldız tarafından yapılan bir araştırmada, XVIII. yüzyılda vakıf kurucularının %80-90'ının askerî sınıf mensubu olduğu, ancak %10'unun reâyâ sınıfına mensup olduğu tespit edilmiştir. Bu %10'un içinde tüccar, esnaf ve âyân denilen zümre yer almaktadır²⁰. İşte bu kesim mensuplarınca kurulan vakıflar da “âmme evkafı” tasnifine girmektedir.

XVI. yüzyılda Vize vakıfları, kurucularına göre selâtin evkafı, ümerâ ve ulemâ evkafı ve âmme evkafı olmak üzere üç tarzdadır. Tablo 1’de görüleceği üzere, bu vakıfların %20,9’u selâtin evkafı, %67,5’i ümerâ ve ulemâ evkafı, %11,6’sı ise âmme evkafıdır. Âmme evkafı içinde, mahallin ileri gelenlerinin bulunduğu hususu da ayrıca dikkate şayandır. Selâtin evkafındaki vakıf sayısı 9 olmasına rağmen, toplam vakıf gelirinin %62,9’u bu vakıflara gitmektedir. Ümerâ ve ulemâ vakıfları 29 üniteyle en yüksek sayıya sahipken, toplam gelir içindeki payları %35,5’de kalmaktadır. Âmme evkafı sayısı ise 5 olup, toplam gelirin ancak %1,6’sına sahiptirler. Başka bir ifadeyle, 38 vakfın kurucusu, askerî sınıf mensubu olup, bu toplam vakıfların %88,4’ü tekabül etmektedir. Yine aynı kesim tarafından kurulan vakıflar, toplam vakıf gelirlerinin %98,4’ünü alırken, âmme evkafı %1,6 gibi cüzî bir gelire sahiptir.

Tablo 1: Kurucularına göre Vakıflar ve Toplam Gelirleri²¹

Vakıf Nevi ²²	Vakıf Sayısı	%	Toplam Gelir (akçe)	%
Selâtin Evkafı	9	20,9	395506	62,9
Ümerâ Evkafı	29	67,5	223220	35,5
Âmme Evkafı	5	11,6	9802	1,6
Toplam:	43	100,0	628528	100,0

Kaynak: TK.KKA. Defter no. 548.

3. Vize’de Hayır Müesseseleri

Vize vakıflarının 17’si, “ayniyle intifa olunan” yani bizzat kendisinden faydalanılan vakıflar türündedir. “Müessesât-ı Hayriye”-hayır müesseseleri- de denilen bu vakıflar câmi, mescid, medrese, mektep, zâviye, kütüphane, imâret, hastahane, çeşme,

¹⁹ Ahmet Tabakoğlu, *Türk İktisat Tarihi*, İstanbul 1994, s. 145.

²⁰ Bahaeddin Yediyıldız, *XVIII. Yüzyılda Türkiye’de Vakıf Müessesesi*, Ankara 2003, s. 160.

²¹ Bu tablodaki bilgiler, hem “ayniyle intifa olunan” hem de “geliriyle intifa olunan” vakıfların genel toplamından faydalanılarak hazırlanmıştır.

²² Vize Evkaf Defterindeki tasnife uyularak vakıflar: selâtin, ümerâ ve âmme evkafı olmak üzere üç tasnife ayrılmıştır. Bu defter, “Evkaf-ı Selâtin ve Ümerâ ve gayrihu” başlığı ile başlamaktadır. İlerleyen sayfalarında da “Evkaf-ı Âmme” ara başlığı altında da diğer vakıflar yazılmıştır. Bkz. TK. KKA., Defter no. 548, s. 3-b ve s. 35-a.

---

köprü, kale ve kervansaray gibi toplum menfaatine hizmet etmek üzere kurulan tesislerdir. Vize’de, bu amaca yönelik 3 câmi, 9 mescid, 1 medrese, 1 muâllimhâne, 3 zâviye vakfı mevcuttur. Bu dinî ve eğitim tesislerinin kurucularından, 13’ü askerî sınıf mensubu iken, 4’ü bölgenin ileri gelenlerindendir. 2 mescid ve muâllimhâne vakfının kurucusu ise kadındır²³.

Vakıf tesislerinin kuruluş amaçlarına uygun bir şekilde topluma hizmetlerini kesintisiz devam ettirebilmeleri ve hizmet edenlerin ücretlerini ödeyebilmeleri ayrıca, tamir masrafları gibi giderleri de karşılayabilmeleri için, vakıf kurucusu tarafından vakfa bağlanmış, taşınır ve taşınmaz malları bulunmaktadır. Taşınmaz mallar arasında han, çarşı, dükkân gibi ticaret mekanları; değirmen, hamam, bezirhâne, ekmek fırını gibi hizmet ve imalat işletmeleri; bağ, bahçe, bostan, çiftlik, mezraa gibi tarım işletmeleri yer almaktadır²⁴.

Vize’deki bu vakıflardan: Sultan Murad Han Câmi-i Şerîfine eski hamam denilen bir hamamın geliri; Hurrem Paşa’nın vâlidesi Hacı Hâtûn’un muâllimhânesine 25 dükkân; Ayas Paşa Câmi-i Şerîfine Saray kasabasında bir bezirhâne ve hamam hissesi, 26 kervansaray dükkânı, ekmek fırını, kervansaray geliri ve değirmen, gelir getiren mülkler olarak vakıf senetlerine kaydedilmiştir.

Tablo 2’de, Vize vakıfları içerisinde, hayrî amaçlı kuruluşlara bağlanan, gelir kaynakları arasında: 1 kervansaray, 51 dükkân, 1 ekmek fırını, 3 hamam, 8 değirmen, 1 bezirhâne, 2 köyün vergi hasılatı, 2 mezraa, 1 ev, 1 bağ, 3 bahçe ve 1 bostan bulunmaktadır. Aynı tabloda, “diğer” grubu içinde, Ayas Paşa Câmiî gelir kaynakları arasında yer alan bâc-ı bâzâr ve ihtisâb resmi, Seyyid Kasım Mahallesi mescidi vakfına kaydedilmiş ceviz ve meyve öşrü, Sultan Murad Han Câmiine aktarılan başka bir vakfın gelir fazlası gibi kaynaklar bulunmaktadır. Toplam 90 adet gelir kaynağının %43’ü 3 câmi vakfına, %30’u muâllimhâne vakfına ve %18,9’u 9 mescid vakfına aittir. Gelir kaynakları arasında en yüksek paya %56,7’yle dükkânlar, %10’la nakit akçe ve %8,9’la değirmenler sahiptir.

---

²³ Bkz. Tablo 4.

²⁴ Bkz. Tablo 2 ve Tablo 4.

Tablo 2: Sosyal, Dinî ve Eğitim Amaçlı Kuruluşlara Bağlanan Gelir Kaynaklarının Miktarları İtibariyle Dağılımı

Gelir Kaynağı	Hayır Kuruluşunun Nevi					Toplam miktar
	Câmi	Mescid	Medrese	Muâllimhâne	Zâviye	
Kervansaray	1	-	-	-	-	1
Dükkân	26	-	-	25	-	51
Ekmek fırını	1	-	-	-	-	1
Hamam	2	-	-	1	-	3
Değirmen	4	2	-	1	1	8
Bezirhâne	1	-	-	-	-	1
Köy	-	-	2	-	-	2
Mezraa	-	-	-	-	2	2
Ev	-	1	-	-	-	1
Bağ	1	-	-	-	-	1
Bahçe	-	3	-	-	-	3
Bostan	-	-	-	-	1	1
Nakit akçe	-	9	-	-	-	9
Diğer	3	2	-	-	1	6
Toplam:	39	17	2	27	5	90

Kaynak: TK.KKA. Defter no. 548; Ayr. Bkz. Tablo 4.

Üzerinde durulması gereken önemli bir husus da, vâkıf tarafından veya bölgenin ileri gelenleri tarafından, hayır tesislerine bağışlanmış nakit akçelerdir. Osmanlı İmparatorluğu vakıflarının menkul değerleri arasında yer alan nakit paralar %20'ye kadar değişen oranlarda faizle işletilerek, elde edilen gelir, vakfın ücretlilerine ve masraflarına sarf edilirdi. Faizin dinen yasak olmasına rağmen, “mu‘âmele-i şer‘iyye” -kanuna uygun işlem haline dönüştürme- denilen bir uygulamayla işlem gerçekleştirilirdi. Bu paraların, yüzde kaç faizle işletileceği ve elde edilen gelirin nerelere sarf edileceği hususu da, vâkıf tarafından tanzim edilen vakfiyede belirtilmektedir. Bir misal olarak: Bayram Bey, Uşak'ın Emekse köyünde bir mescid inşa ettirmiştir. Mescide hayır sahibi kişiler de para bağışlamışlardır. Bu durum vakfiyede şöyle izah edilmektedir: “...*Bayram Beğ nâm kimesne bir mescid binâ idüb, sâhib-ül hayrâtdan ba'zı kimesneler dahi akçeler vakf idüb ve şart eylediler ki, zikrolan akçe onu oniki üzere mu‘âmele-i şer‘iyye olunub hâsil olan gallesine imâm olan kimesne mutasarrıf ola*”²⁵. Vize’de, Hoca Hayreddin Mahallesi Mescidi vakfında: “*nakden 8200 akçe, beher 10 akçe fi 1,5, ‘an mahsûl-i murâbaha 1230*” yazılmaktadır²⁶. Bu belgelerden de anlaşılacağı üzere, vakfedilen nakit paralar “mu‘âmele-i şer‘iyye” ile işletilmekte, elde edilen faiz, “hasıl olan galle” veya “mahsûl-i murâbaha”

²⁵ TK. KKA., Defter no. 560, s. 234. Ayr. Bkz. Mehtap Özdeğer, *15-16. Yüzyıl Arşiv Kaynaklarına Göre Uşak Kazasının Sosyal ve Ekonomik Tarihi*, İstanbul 2001, s. 378.

²⁶ TK. KKA., Defter no. 548, s. 39-a. Ayr. Bkz. Tablo 4.

olarak adlandırılmaktadır. Verilen birinci örnekte faiz oranı %20, ikinci örnekte ise %15'dir. Vakıf kuruluşlarında paranın işletilmesi işi mütevellinin görevleri arasında yer almaktadır.

Vize vakıflarında, nakit para uygulaması yalnızca, mescid vakıflarında geçmektedir. 9 mescid vakfının toplam 52450 akçelik nakit mevcudu vardır. Bu paralar, %10'dan %20'ye kadar değişen oranlarda işletilmekte ve elde edilen faiz de yine vakıf kuruluşlarına harcanmaktadır. Mahmud Bey köyü mescidine, Emin Ali Çelebi tarafından bağışlanan 10000 akçenin yıllık "mahsül-i murâbaha"sı 2000 akçe tutmaktadır. Bu meblağ mütevellî, imam ve cüzhânın yıllık maaşları ile 2 adet köprü tamiratına ve mescidin mum ve hasır harcamalarına sarf edilmektedir. Mescid vakıfları içinde en yüksek faiz, bu vakıfa aittir. Hoca Hayreddin ve Hacı Şâdî mescidi vakıflarında faiz miktarı %15, diğer vakıflarda ise %10 düzeyindedir.

Topluma çeşitli alanlarda hizmet etmek amacıyla kurulan vakıf tesislerinde, hizmetlerin en iyi şekilde verilebilmesi için yönetim ve denetim işlerini yürüten görevliler; eğitim, öğretim ve dinî hizmetleri veren görevliler; temizlik ve tamirat işlerini yapan görevliler bulunmaktadır. Mütevellî, vakfın idari yöneticisidir. Bu görevi yürütecek kişi genellikle, vakfın kurucusu veya ailesinden gelen biri olmaktadır. Bazı vakıflarda, kadı veya nâzırın atadığı kişidir. Çok az vakıf da ise mütevellî, vâkıfın aile dışından seçtiği kimsedir²⁷.

Vize vakıfları içinde 4 vakfın mütevellisi bulunmaktadır. Bu vakıflar, Hoca Hayreddin Mescidi, Hacı Şâdî Mescidi, Seyyid Kasım Mescidi ve Mahmud Bey Mescidi vakıflarıdır. Mütevellilere bağlanan günlük ücret 0,5 akçe ile 1 akçe arasında değişmekte olup, bu da yılda 180-360 akçeye tekabül etmektedir. (Bkz. Tablo 3).

Tablo 3: Vakıf Kuruluşlarında Görevli Personelin Ücretlerine göre Dağılımı

Görevi	Yıllık Maaş Dilimleri (Akçe)				Toplam Sayısı
	<360	361-720	721-1080	1081-2160	
Mütevellî	4	-	-	-	4
Nâzır	1	-	-	-	1
Câbi	1	-	1	-	2
Müderriş	1	-	-	-	1
Muâllim	1	1	-	-	2
İmam	6	3	1	-	10
Hatîb	-	-	1	-	1
Müezzin	3	-	1	-	4
Sermahfil	-	1	-	-	1
Muârrif	-	1	-	-	1
Eczâhân	5	-	5	1	11
Meremmetî	3	1	-	-	4
Diğer	-	2	-	-	2
Toplam:	25	9	9	1	44

²⁷ XVIII. yüzyılda, vakıfların %56'sının mütevellisi, vakıf kurucusu veya ailesinden biridir. %33'ü kadı veya nâzır tarafından atanmıştır, %11'i ise vakıf kurucusunun, aile dışından seçtiği idarecidir. Bu konuyla ilgili bakınız: Bahaeddin Yediyıldız, *a.g.e.*, s. 178.

Kaynak: TK.KKA. Defter no. 548.

Hurrem Paşanın²⁸ vâlidisi Hacı Hâtûn, Seyyid Kasım Mahallesi Mescidine 10000 nakit akçe ile evlerini, bahçelerini –ki bu bahçelerin bir kısmında muşmula ve zerdali ağaçları ekilidir- Pınarhisarı ve Midye kasabalarındaki değirmenlerini vakfetmiştir. Vakfın idaresi –tevlîyeti-, kadınlara bırakılmıştır. Fakat kadılar, vakfın nakit parasından 5000 akçeyi zayi etmişlerdir. Vakfiyede, tevliyetin kadınlara verilmesi şartı bulunmasına rağmen, padişahın emriyle kadılar tevliyetten çıkartılarak, vakfa başka bir mütevellî, günlük 1 akçe ücretle tayin edilmiştir. Vakfın, nakit mevcudu 2000 akçe ilave edilerek, 7000 akçeye çıkarılmıştır. Bu meblağ da %15 faizle işletilmiş, elde edilen gelir imama, müezzine, mütevellîye, cüzhâna, şem ve hasır masrafları ile mescid ve değirmenin tamirat işlerine tahsis edilmiştir. Bu örnekte de görüldüğü gibi, bir vakfın kötü yönetilmesi halinde devletin müdahalesi söz konusu olmaktadır. Vakfiye şartlarından biri, bu durumda değiştirilmiştir. Vakıflarda vuku bulan, yanlış uygulamaları ve suiistimalleri engelleyebilmek ve tek bir merkezden idare edebilmek ancak, 1826 yılında “Evkaf Nezâreti”nin kurulmasıyla mümkün olmuştur.

Yönetim ve denetim kadrosunun diğer görevlileri de nâzır ve câbidir. Nâzır, vakıf idarecisini ve vakıf işleyişini denetlemekle görevlidir. Esas itibarıyla, vakıfların denetim işleri kadının görev sahası içindedir. Ancak bu görev, bazı vakıflarda nâzırlarca yürütülmektedir. Vakıf kurucusunun koyduğu şartlara uygun bir nâzır, bu göreve atandığı zaman vakıf kadınlara denetim sahasından çıkar -olumlu ya da olumsuz yönde- daha serbest duruma kavuşur. Vize vakıflarından yalnızca, Sultan Murad Han Câmîi vakfının nâzırı bulunmakta olup, aldığı yıllık ücret 360 akçedir. Câbi, vakıfların gelir ve varidatlarını toplayan bir nevi tahsildardır. Vize’de, Sultan Murad Câmîi ve Hacı Hâtûn Muâllimhânesi vakıflarında câbi bulunmaktadır. Bunlardan birincisi günlük 1 akçeden yıllık 360 akçe, ikincisi günlük 3 akçeden yıllık 1080 akçe ücret almaktadırlar.

Eğitim ve öğretim mensuplarından olan müderris, Sultan Murad Han Câmîinde bulunmakta olup, günlük 1 akçeden yıllık 360 akçe ücret almaktadır. Muâllim sayısı 2 kişidir. Bunlar, Hacı Hâtûn muâllimhânesi ve Yahya Çavuş Mescidi vakıflarında görev yapmaktadırlar. Birinci vakfın muâllimi, günlük 2 akçeden yıllık 720 akçe, ikinci muâllim günlük 1 akçeden yıllık 360 akçe almaktadır. Osmanlı’da, eğitim ve öğretim işleri yalnızca medreselere ve muâllimhânelere bırakılmamış, bu işleri câmiler ve zâviyeler de üstlenmişlerdir.

Câmî, medrese gibi kuruluşlarda, dinî hizmetleri yerine getiren görevliler bulunmaktadır. Vize’de bu görevlilerden olan imamların sayısı 10 kişi olup, bunların günlük ücretleri 1 akçeden 3 akçeye kadar değişmektedir. Bazı vakıflarda ise 200 akçe gibi yıllık belli bir ücret almaktadırlar. Cuma günleri hutbe okumakla görevli hafîb sayısı ise 1 kişidir ve günlük 3 akçeden yıllık 1080 akçe ücret almaktadır. Ezan okumakla vazifeli müezzinler, 4 kişi olup, bunlara yıllık 60 akçeden 1080 akçeye kadar değişen miktarlarda ücret ödenmektedir. En fazla ücreti, Sultan Murad Han Câmîi müezzinini almaktadır. Ser-mahfil, muârrif ve eczâhân: vakıf kurucularının vakfiyelerinde koydukları şartlara göre,

²⁸ İskender Paşa’nın oğlu olan Hurrem Paşa, Kanuni Sultan Süleyman devrinde Karaman Eyâleti valisidir. 1526 yılında, Baba Zünnûn’un çıkardığı isyanı bastırmak isterken, Kayseri civarında “Kurşunlu” boğazında şehit düşmüştür. Bkz. Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmanî*, Almanya 1971, C. 2, s. 271; İsmail Hamî Danişmend, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, İstanbul 1947, C.2, s. 123.

Kur'ân-ı Kerîm'den cüz' ve dua okumakla vazifeli personeldir. Bunlardan muârrif ve sermahfil, Sultan Murad Han Câmîinde görevli olup, her birinin günlük ücreti 2 akçeden, yıllık 720 akçedir. Kur'ân-ı Kerîm'in 30 bölümünü, belirli günlerde ve belirli sayıda okumakla görevli olan eczâhân sayısı ise 11 kişidir. Bunların yıllık maaşları 200 akçeden 2160 akçeye kadar değişmektedir. En fazla maaşla çalışan eczâhân, Hurrem Paşa'nın Konya'daki türbesinde vazifelidir. Bu kişinin, Hacı Hâtûn vakfına bağlı oluşu ve Konya'daki türbede görevlendirilmesi de ayrıca önem taşımaktadır.

Vakıf binalarının tamiri işleriyle uğraşan görevlilere meremmetî denilmektedir. Vize vakıflarında bu işle uğraşan personel sayısı 4'dür. Bunlar, vakıflara gelir sağlayan işletmelerin de tamiratını yapmaktadırlar. Örneğin, Seyyid Kasım Mescidine bağlı hamamın ve su yolunun tamiri işlerine, yılda 130 akçe ayrılmıştır. Hacı Hâtûn vakfına bağlı çifte hamamın meremmetçisine günlük 1,5 akçeden, yılda 540 akçe ödenmektedir.

Diğer grubuna, vakıf bütçesinden toplam bir meblağ ayrılan vazifeliler girmektedir. Hüsnî Hâtûn Mescidi vakfında, yıllık 365 akçe imam maaşı ile şem –mum- ve hasır masraflarına ayrılmıştır. Kula Câmîi vakfında, bir değirmenin senelik 53 mudluk mahsulü imam, hatîb ve müezzine tahsis edilmiştir. Vakıf kuruluşları için yapılan giderlere, şem ve hasır alımı için yapılan masraflar da girmektedir. Vize vakıflarında, bu amaç için 30 akçeden 360 akçeye kadar bir meblağ ayrılmıştır.

Vize'de câmi, mescid, medrese, muâllimhâne ve zâviye vakıflarının kurulmuş olduğu yerleşim birimleri ile gelir kaynakları ve toplam hasılatları tablo 4'de gösterilmiştir.

Câmîi vakıflarından “Sultan Murad Han Gazi Câmî-i Şerîfi Vakfı”, şehir merkezinde, kendisiyle aynı adı taşıyan, Câmî-i Şerîf mahallesinde kurulmuştur. 21 hanesi²⁹ bulunan mahallenin câmiine, eski hamam denilen bir hamamın yıllık geliri ve Gelibolu'ya bağlı Bolayır kasabasında bulunan Süleyman Paşa Evkafının geliri fazlası vakfedilmiştir. Vakıfta görev alan personel sayısı, diğer vakıf kuruluşlarına göre daha fazladır. Vakfın, toplam gelir miktarı 6480 akçedir³⁰. “Kula Câmîi Vakfı”, Çavuşlar köyünde bina edilen câmiin vakfidir. Bu vakfa, Çorlu kazasına bağlı Cengerli köyünde bulunan su değirmeninden –âsiyâb- elde edilen yıllık 53 mudluk hasılat bağlanmıştır³¹. “Ayas Paşa Câmîi Vakfı”, Saray kasabasında kurulmuştur. Vakfın gelir kaynakları: Bir bezirhânededen 1716 akçe, hamam hissesinden 2333 akçe, 26 kervansaray dükkânından 398 akçe, ekmek fırını ve kervansaray mahsulünden 1440 akçe, Saray kasabasının bâc-ı bâzâr ve ihtisâb resminden 1400 akçe, 3 âsiyâbdan 1200 akçe ve vakıf bağdan 50 akçe olmak üzere 8537 akçedir³².

Mescid vakıflarından “Hoca Hayreddin Mescidi Vakfı”, Vize'nin Hoca Hayreddin Mahallesinde kurulmuştur. Bu mahallede 3 hane bulunmaktadır³³. Mescid vakfının 8200 akçe, nakit parası mevcuttur. Bu para, “*beher 10 akçe fi. 1,5*”dan işletilmekte, elde edilen

²⁹ Mehtap Özdeğer, “16. yüzyılda Vize Sancağının Demografik ve Ekonomik Yapısı”, *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, Sayı 132, İstanbul 2001, s. 92.

³⁰ TK. KKA., Defter no. 548, s. 39-a.

³¹ A.g.d., s. 39-b.

³² A.g.d., s. 39-b.

³³ Mehtap Özdeğer, *a.g.m.*, s. 92.

“mahsul-i murâbaha” -1230 akçe-, mescid personeline ücretleri karşılığı ödenmektedir³⁴. “Hacı Şâdî Mescidi Vakfı”nın biri çarşı içinde olmak üzere, iki mescidi bulunmaktadır. Vakfın, 6000 nakit akçesi vardır ve %15’den senelik 900 akçe gelir getirmektedir. Bu paranın yönetimi, vakfın mütevellisi olan Nasuh Halife’nin elindedir. Elde edilen gelir, vakıf hizmetlilerine ödenmektedir³⁵. “Seyyid Kasım Mahallesi Mescidi Vakfı”, Vize şehrinde aynı adı taşıyan mahallede kurulmuştur. 22 hanesi bulunan mahallenin mescidine, Hurrem Paşa’nın vâlidesi Hacı Hâtûn tarafından 10000 nakit akçe vakfedilmiştir. Vakfın kayıtları arasında, verilen bir tezkere vesilesi ile Vize sancak beyi Ahmed Bey’in, Hurrem Paşa’nın oğlu olduğu öğrenilmektedir. Vakfın belli bir miktar akçesi zayı olmuş, elde kalan 7000 akçenin %15’le işletilmesinden, yılda 1050 akçe elde edilmektedir. Vakfın diğer gelir kaynakları arasında, Hacı Hâtûn’un 150 akçe gelir getiren ev ve bahçesi de vardır. Ayrıca, 2 bahçe, 2 su değirmeni, ceviz ve meyve öşrü bulunmaktadır. Bunlarla beraber, vakfın yıllık geliri, 2110 akçeye çıkmaktadır. Mescidde görevli personele, mum ve hasır masraflarına ve tamirat masraflarına yılda 3110 akçe sarf edilmektedir. Gelir ve gider arasındaki bu farkın, nereden karşılandığı hususu ise kayıtlarda yer almamıştır³⁶. “Mahmud Bey Köyü Mescidi Vakfı”, adından da anlaşılacağı üzere, Mahmud Bey köyünde kurulmuş mescidin vakfidir. Emin Ali Çelebi adlı hayır sahibi, 10000 akçe vakfetmiştir. Bu meblağ, %20 ile işletilmekte ve yıllık 2000 akçe elde edilmektedir. Vakfın giderleri arasında mescid personeline ödenen maaşlar, iki tane köprü tamiratına harcanan bedel ile mum ve hasır alımı masrafları bulunmaktadır³⁷. “Hüsni Hâtûn Mescidi Vakfı”, Dokuzcanlı diğer adıyla Yenice köyünde bulunan mescidin vakfidir. Vakfın 3650 nakit akçesi vardır. Elde edilen yıllık 365 akçe, mescid imamına ve diğer masraflara sarf edilmektedir³⁸. “Çeltikçi Köyü Mescidi Vakfı”, adı geçen köyün mescidi vakfidir. Mescide 1000 akçe vakfedilmiş olup, yıllık 100 akçe elde edilmektedir. Bu meblağ da mescidin tamiri ile mum ve hasır alımına harcanmaktadır³⁹. “Küreci Köyü Mescidi Vakfı”na, Bâlî Bey ve Ahmed Çelebi 1000’er akçe vakfetmişlerdir. Ayrıca, Hüsrev Bey zemininden 200 akçe gelmektedir. Bu meblağın işletilmesiyle elde edilen gelir 200 akçe tutmakta olup, bu da mescid imamına maaş olarak ödenmektedir⁴⁰. “Yahya Çavuş Mescidi Vakfı”, Eğdir Fakih köyünde bulunan mescidin vakfidir. Mescide, 10800 nakit akçe vakfedilmiştir. Senelik 1080 akçe tutan faizi, mescid personeline tahsis edilmiştir⁴¹. “Bâlî Çavuş Mescidi Vakfı”, Musa Beylü diğer adıyla Dede köyünde bina edilen mescidin vakfi olup, buraya 3800 akçe vakfedilmiştir. 380 akçe tutan faizi, mescidin imamına ve diğer giderlerine ayrılmıştır⁴². Vize’de “Köhne Medrese” olarak adlandırılan bir medrese vakfi bulunmaktadır. Şehir merkezinde kurulan medreseye, Yakub bey diğer adıyla Çeribaşı köyünün hasılatı olan 4782 akçe ile Müderris köyünün 2153 akçelik hasılatı, gelir kaynağı olarak bağlanmıştır. Vakfın, toplam geliri 6935 akçedir⁴³. “Hurrem Paşa’nın Vâlidesi Hacı Hâtûn Vakfı”na, Vize kasabasında bulunan çifte

³⁴ A.g.d, s. 39-a.

³⁵ A.g.d, s. 39-a.

³⁶ A.g.d, s. 39-a.

³⁷ A.g.d, s. 39-b.

³⁸ A.g.d, s. 39-b.

³⁹ A.g.d, s. 39-b.

⁴⁰ A.g.d, s. 39-b.

⁴¹ A.g.d, s. 39-b.

⁴² A.g.d, s. 39-b.

⁴³ A.g.d, s. 35-a.

hamam geliri tutarı olan 4040 akçe, 25 dükkândan 1100 akçe ve bir âsiyâbdan 100 akçe olmak üzere, 5240 akçe vakfedilmiştir. Vakıf masrafları ise muâllime günde iki akçeden senede 720 akçe, câbiye günlük üç akçeden 1080 akçe, hamam tamiratına günlük 1,5 akçeden 540 akçe, Hacı Hâtûn'un Konya şehrindeki oğlu Hürrem Paşa'nın türbesindeki vazifelilere de 2160 akçe olmak üzere toplam 4500'dir. 740 akçelik gelir fazlası ise hamamın ve suyu yolunun tamiratına sarf edilmektedir⁴⁴.

Tablo 4: Câmi, Mescid, Medrese, Muâllimhâne ve Zâviye Vakıfları ile Gelir Kaynakları

Sıra no.	Vakfın Adı	Gelir Kaynağının Nevi	Toplam Gelir (akçe)
1-	Sultan Murad Han Gazi Câmi-i Şerîfi	1 hamam geliri, başka bir vakıf geliri fazlası	6480
2-	Kula Câmii	Âsiyâb	53 mud
3-	Ayas Paşa Câmi-i Şerîfi	1 bezirhâne, hamam kıstı, 26 kervansaray dükkânları, ekmek fırını, kervansaray geliri, bâc-ı bâzâr ve ihtisâb resmi, 3 âsiyâb, 1 bağ	8537
4-	Hoca Hayreddin Mescidi	8200 nakit akçe	1230
5-	Hacı Şâdî Mescidi	6000 nakit akçe	900
6-	Seyyid Kasım Mahallesi Mescidi	7000 nakit akçe, 1 ev, 3 bahçe, ceviz ve meyve öşrü, 2 âsiyâb	2110
7-	Mahmud Bey Köyü Mescidi	10000 nakit akçe	2000
8-	Hüsni Hâtûn Mescidi	3650 nakit akçe	365
9-	Çeltükci Köyü Mescidi	1000 nakit akçe	100
10-	Küreci Köyü Mescidi	2000 nakit akçe, Hüsrev Bey zemini geliri	200
11-	Yahya Çavuş Mescidi	10800 nakit akçe	1080
12-	Bâli Çavuş Mescidi	3800 nakit akçe	380
13-	Köhne Medrese	2 köy	6935
14-	Hürrem Paşanın Vâlidesi Hacı Hâtûn Muâllimhânesi	Çifte hamam, 25 dükkân, âsiyâb geliri	5240
15-	Ahmed Baba Zâviyesi	1 mezraa	607
16-	Haydarhâne Zâviyesi	Zâviye geliri, 1 mezraa	1880

⁴⁴ A.g.d, s. 39-a.

Kaynak: TK.KKA. Defter no. 548.

Vize'de üç zâviye vakfı bulunmaktadır. Bunlardan "Ahmed Baba Zâviyesi Vakfı"na, Mihal Bey oğlu Mahmud Bey evkafına bağlı, Saruhanlı mezraası hasilatı bağlanmıştı. Yıllık geliri 607 akçedir⁴⁵. "Haydarhâne Zâviyesi Vakfı", Vize şehir merkezinde kurulmuş olup, geliri Boyalık mezraasından 880 akçe ve Haydarhâne zâviyesi vakfından da 1000 akçe olmak üzere 1880 akçedir. Vakfın gider kayıtları ise bulunmamaktadır⁴⁶. "Nasuh Dede Zâviyesi Vakfı", Kara-karlı köyünde kurulmuş olan vakfa 1 âsiyâb, 2 bağ, 1 bahçe, 1 bostan vakfedilmiştir. Bu vakıf kaydında, zâviyeye ait yemek pişirme ve sunma, araç gereçleri de yer almaktadır. Bunlar: 6 kazan, 9 harcî sahan, 28 tepsi, 1 harenî, 1 tencere, 6 bakraç ve 2 tastır. Ayrıca, zâviye yapısı içinde yer alan ahır, fırın, oda ve ambar gibi mekanlar da kayıtlıdır⁴⁷.

4. Vize'de Selâfîn, Ümerâ Ve Âmme Evkafı

Osmanlı İmparatorluğu'nda mülkiyeti devlete ait olan toprakların tasarruf hakları ile bu topraklardan devletin alacağı vergi gelirlerinin vakıflara bağlanması usulü oldukça yaygın bir uygulamadır. Burada önemle üzerinde durulması gereken husus, bu toprakların çıplak mülkiyet haklarının değil de, tasarruf hakları ve gelir kaynaklarının devredilmesidir. Ömer Nasuhi Bilmen bu konuyu şöyle izah etmektedir: "*Beytülmâle aid olan bir mülkün rakabesi yine beytülmâle aid olmak üzere, menfaatinin veliyyül'emr tarafından veya anın müsaadesiyle başka bir zat tarafından bir kimseye veya bir cihete tahsis edilmesi demektir ki, buna tahsisat kabilinden vakıf da denir*". Bu esasa dayanarak kurulan vakıflar, "vakf-ı irsâdî veya "gayri sahih vakıflar" olarak da adlandırılmaktadır⁴⁸.

Vize vakıflarına düşülen kayıtlarda bu husus kesin bir şekilde belirtilmektedir. Ayas Paşa Evkafı için yazılan "... zıkr olan karyeler ve mezre'alar hudûdu ve sınıru ve tevâbi'i ve levâhiki ile ve yavası ve kaçkünü ve beyt ül-mâli ve mâl-i gâibi ve mâl-i mefkûdu ve resm-i ganemi ve gallatı ve rüsûm-ı cürüm ve cinâyeti vesâir bâd-i hevâsi ve tayyârâtı bilcümle âmme-i hukûk-ı şer'îyye ve kâffe-i rüsûm-ı örfîyyesiyle min-küllî'l-vücûh serbest ... merhûm Ayas Paşa'ya defter-i atıkde mülk kayd olunub, ba'de vakf-ı evlâd kılındığı"⁴⁹ kaydı da bu hususu teyit etmektedir. Ayrıca, hariç raiyyet için yazılmış kayıtlar da örnek olarak verilebilir: Hatice Hâtûn Vakfına bağlı Mengeretün köyündeki "haymenagân" için "*haymanegân zimmîler, haraçların mûriye virürler ve ispencelerin ve oşr-i hububatların ve resm-i ganemlerin ve sâir rüsûm-ı örfîyyelerin Hadice Hâtûn vakfına verürler*"⁵⁰. Şehzâde Sultan Mehmed Han vakfına bağlı Aşağı-Kurtulmuş, Yukarı-Kurtulmuş, Mezıdlü ve Göktepeler köylerinde meskun olan Akçakoyunlu cemaati için de "*Vize nahiyesinde otururlar, oşürlerin ve çiftlerin Şehzâde Sultan Mehmed Han vakfına virürler*"⁵¹ kaydı vardır. Bir diğer misal de Sultan Murad Han vakfına bağlı Hacılar ve Göçerler köylerinde

⁴⁵ A.g.d, s. 6-a.

⁴⁶ A.g.d, s. 36-a.

⁴⁷ A.g.d, s. 40-a.

⁴⁸ Ömer Nasuhi Bilmen, *Hukukî İslâmîyye ve Istılahatı Fıkhiyye Kamusu*, C.4, İstanbul 1969, s. 285; Bahaeddin Yediyıldız, *a.g.e.*, s. 131, 170.

⁴⁹ TK.KKA. Defter no. 548, s. 25-b.

⁵⁰ A.g.d, s. 4-b.

⁵¹ A.g.d, s. 20-a-b.

---

bulunan şu kayıttır: “*Hariçden vakfin yerlerinde ziraat edenler, bütün çifte mutasarrıf olanlardan yirmi ikişer ve nîm çifte mutasarrıf olanlardan on birer ... resmle öşürlerin ma’a sâlâriyelerin vakfı için zapt olunur*”⁵².

Mîrî arazinin, hukuk kaidelerine uygun bir biçimde vakfedilebilmesi ancak hükümdar tarafından temlik edilmesiyle yani mülk olarak verilmesiyle mümkündür. Mülkiyeti elde eden kişiye de bu durumu belirten bir belge olan, “temliknâme-i hümayûn”⁵³ verilmektedir. Temliknâme ile toprakların mülkiyetini ele geçirenler, buralardan elde edecekleri gelir kaynaklarını, kurdukları vakıf kuruluşlarına tahsis ederek, toplumun menfaatine sunmaktadırlar⁵⁴. Bu tür vakıf kurucuları, genellikle saray mensupları, sadrazamlar, darüssaâde ağaları ve yüksek dereceli devlet memurlarıdır⁵⁵.

Devlet topraklarının, bu yolla özel mülkiyete geçmesiyle kurulan vakıflar, belli bir müddet sonra çeşitli sebeplerle gerçek amacından uzaklaşmış, vâkıf ve ailesine maddi ve manevi faydalar temin eder hale dönüşmüştür⁵⁶. Giderek yaygınlaşan bu uygulamayla, devletin mîrî topraklardan elde ettiği vergi gelirleri azalmıştır. Bu durum, diğer tesirlerle birlikte timar sisteminin bozulmasına doğru giden süreci hızlandırmıştır⁵⁷.

Vize vakıflarından 26’sı, mîrî arazi statüsündeki köy, mezraa, çiftlik gibi tarımsal ünitelerin yıllık vergilerinin, gelir kaynağı olarak bağlandığı vakıflar türünden olup, bu vakıflara “geliriyle intifa olunan” vakıflar da denilmektedir. Bu vakıflar kendi içinde selâtin, ümerâ ve âmme evkafı şeklinde üçe ayrılmıştır⁵⁸. Vakıfların hayır müesseseleri ise, çoğunlukla Vize kazasında değil, başta İstanbul olmak üzere başka şehirlerde kurulmuştur.

4.1. Selâtin Evkafı

Tablo 5’te görüleceği üzere, Vize’de selâtin evkafına dahil 7 sultan vakfı ile 1 Hazret-i Eyyûb Sultan Vakfı bulunmaktadır. Bu vakıflara gelir kaynağı olarak bağlanan köy, mezraa ve çiftliklerin adları ile yıllık hasılatlarının ayrıntılı dökümü aşağıda verilmektedir.

*a- Hazreti Eyyûb Sultan Evkafı*⁵⁹: Kayıtlarda “Vakf-ı Hazret-i Ebâ Eyyûb-i Ensârî” olarak geçen vakfa, Vize kazasında Tatarlar köyünün yıllık vergi hasılatı bağlanmıştır. Köyün, hasılatı 12803 akçedir. Köyün, 1530 tarihli muhasebe defterindeki vergi hasılatı ise 7710 akçedir⁶⁰.

---

⁵² A.g.d, s. 14-a.

⁵³ Buna “mülknâme-i hümayûn” da denilmektedir.

⁵⁴ Ömer Lütfi Barkan, “Türk-İslâm Toprak Hukuku Tatbikatının Osmanlı İmparatorluğunda Aldığı Şekiller, Mâlikâne-Divânî Sistemi”, *Türk Hukuk ve İktisat Tarihi Mecmuası*, Sayı II, İstanbul 1939, s. 119.

⁵⁵ Bahaeddin Yediyıldız, *a.g.e.*, s. 130.

⁵⁶ Bahaeddin Yediyıldız, *a.g.e.*, s. 253.

⁵⁷ *Koçi Bey Risalesi*, Hz. Ali Kemal Aksüt, İstanbul 1939, s. 56; Fuat Köprülü, “Vakıf Müessesesinin Hukûkî Mâhiyeti ve Târihî Tekâmülü”, *Vakıflar Dergisi*, Sayı II, Ankara 1942, s. 29.

⁵⁸ Söz konusu ayırım, Vize Evkaf Defterinde yapılan tasnife uyularak yapılmıştır.

⁵⁹ Tahrir defterinde köyün hasılatı 11453 akçedir, ancak yapılan hesaplar sonucu bunun 12803 akçe olduğu bulunmuştur. Bkz. TK. KKA. Defter no. 548, s. 3-b.

⁶⁰ *370 Numaralı Muhasebe-i Vilâyet-i Rûm-ili Defteri*, s. 253. Ayr. Bkz. dipnot 15.

b- *Sultan Mehmet Han Gazi Evkafı*⁶¹: 10 köy ve bir mezraanın geliri vakfa tahsis edilmiştir. Bu köyler ve vergi hasılatları şöyledir: Has-Boğa köyü 5257 akçe, Sovucak-deresi köyü 23766, Serakin köyü -bu köyde beş mahalle vardır- 43370, Galovri köyü 21899, Çibhor köyü 17907, Kobanos köyü 8540, Güvenç köyü -köyde Musacalu köyü halkı ziraat ederler- 6484, Evrenlü köyü 13822, Kurbağa-Reis nâm-ı diğer Aşağı-Çeltikçi köyü 14706, Velika köyü 3275 ve Lafe mezraası -Kobanos köyü civarında- 9573 akçe. Evkafın Vize kazasındaki toplam geliri 168599 akçedir. Serakin köyü ile ilgili kayıtlarda: “*Karye-i mezbûrede işlenüb satılan arabadan her arabaya iki ve yirmi tahtaya bir akçe ve bir araba pedavraya iki akçe ve kürek yüküne bir akçe*” vergi ödeneceği yazılıdır⁶². Ayrıca aynı köyde, 12 tane kiremit imalathanesi vardır. Bu imalathanelerin her birinden senelik 50 akçe vergi alınmaktadır.

c- *Sultan Murad Han Evkafı*⁶³: 4 köy ve bir mezraa geliri mevcuttur. Eyneller köyü 4465 akçe, Bayezidli köyü 6084, Mesetli köyü -bu köyün beş mahallesi bulunmaktadır- 28301, Mesetli-Ahîsi köyü 2658, Hacılar ve Göçerler mezraası 2693 akçelik hasılatı vardır. Toplam vakıf geliri 44201 akçedir.

d- *Sultan Selim Han Evkafı*⁶⁴: 3 köy tahsis edilmiştir. Pinaye köyü 2470 akçe, Ayo-Pavli köyü 16717 ve Ayo-Yani köyünün 8567 akçelik hasılatı olup, toplam vakıf geliri 27754 akçedir. Ayo-Pavli köyünde tahta, taban, pedavra, mertek ve diğer ağaç kerestelerinin satışıyla ilgili bir kayıt mevcuttur. Bu kayda göre bahsi geçen kerestelerden her yüz akçesinden on akçe vergi alınmaktadır. Köyün deniz kenarında olduğu “*bahr tarikinde olan tarlaları vakfındır*” ibaresinden anlaşılmaktadır⁶⁵.

e- *Sultan Süleyman Han'ın Vâlidesi Türbesinin Evkafı*⁶⁶: Kanunî Sultan Süleyman'ın (1520-1566), annesi Hafsa Sultan'ın türbesi için kurduğu vakıftır⁶⁷. Vize kazasından vakfa, Midye köyünün 81750 akçe tutan hasılatı ile iskele mukataası ve gümrük resmi tutarı olan 20000 akçe bağlanmıştır. 17 mahallesi olan köyde: 4 bâb çömlek fırını ile 8 bâb su değirmeni -âsiyâb-, 1 bâb yel değirmeni ve 1 bâb kebe değirmeni bulunmaktadır. Ayrıca, Midye köyünün bir kalesinin olduğu, buraya gelen hububat ve şıradan alınacak vergiler ile ilgili şu kayıttan anlaşılmaktadır: “*Zikr olunan karyede kal'a olub kadim-ül eyyâmdan kapularından çıkandan ve girenden resm alınurmuş, iskelesinde eğer galledir ve*

⁶¹ TK. KKA. Defter no. 548, s. 6-a.

⁶² A.g.d, s. 7-a.

⁶³ A.g.d, s. 12-b.

⁶⁴ A.g.d, s. 19-a.

⁶⁵ “*Karye-i mezbûrede satılan pedavradan ve tahta ve taban ve mertek ve gayri ağaç keresteden her yüz akçeden on akçe alınugelmüş imiş, girü vech-i meşrûh üzere alına deyü defter-i cedîde kayd olındı. Sınur-ı karye-i mezbûrenin bahr-ı tarikinde olan tarlaları vakfındır. Bundan yukarı olan Balkan tarafında olan mezre'anın arâzisi Balçık-hisarı timarı hâssıdır*”. Bkz. TK. KKA. Defter no. 548, s. 19-a.

⁶⁶ A.g.d, s. 14-b.

⁶⁷ Hafsa Sultan, ömrünün büyük bir kısmını Manisa'da geçirmiş, çok iyi kalpli ve hayırsever bir hanımdır. Burada câmi, imâret, medrese, mekteb yaptırmıştır (1522). Kanunî Sultan Süleyman -annesinin 1534'de İstanbul'da ölümünden sonra- Manisa'da meşhur tımarhaneyi -akıl hastanesi- yaptırmıştır. Hafsa Sultan kocası Yavuz Sultan Selim'in türbesinin yanına gömüldü, oğlu sonradan üzerine türbesini yaptırdı. Bkz. M. Çağatay Uluçay, *Padişahların Kadınları ve Kızları*, Ankara 1980, s. 30.

eğer sıradır gemi ile gelüb taşra çıkdıkda at yükünden birer akçe ve arabadan dörder akçe bâc otuz yıldan berü alınugelüb ve her sıra fuçısından on beş akçe alınugelmiş olmağın vech-i meşruh üzere defter-i cedîde kayd olundu⁶⁸.

f- *Gazi Sultan Süleyman Han Evkafı*⁶⁹: 2 köy hasılatı bu vakfa bağlanmış olup, Tatarân nâm-ı diğer Çok-Tatarlar köyünün 4848 akçe, Yenice nâm-ı diğer Yayacıklar ve aynı köy dahilinde bulunan Avşar mezraası ile Süleyman çiftliğinin 2983 akçedir. Vakfı toplam geliri ise 7831 akçedir.

g- *Şehzâde Sultan Mehmed Han Vakfı*⁷⁰: 4 köy ve bir cemaatı bulunmaktadır. Çavuşlu ve Aydınlu köyü 15515 akçe, Aşağı-Kurtulmuş köyü 2060, Mezidlü köyü 1844, Gök-depeler köyü 1607 ve Akça-koyunlu cemaatinin 2895 akçelik hasılatları, vakfa tahsis edilmiştir. Söz konusu köylerin tümünde, Akça-koyunlu Türkmen cemaatı ziraat yapmaktadır. Toplam vakıf hasılatı 23921 akçedir.

h- *Sultan Bayezid Han Kervansarayını Vakfı*⁷¹: Hurma-Fakih nâm-ı diğer Hediyeleş köyünün 2167 akçelik hasılatı bu vakfa bağlanmıştır. Köy, yol üzerinde ve ıssız bir yerde kurulmuş olduğundan, burası bir derbend köyü yapılmış, köy halkı buradan gelen geçen yolcuları korumak ve kollamak üzere derbendci yazılmıştır. Bu vazifelerine karşılık da avârizdan ve örfi vergilerden muaf tutulmuşlardır. Burada bulunan kervansarayın tamirâtı işleriyle ilgili de şu kayıt düşülmüştür: "... ve kârbânserây-ı mezbûreyi meremmet itmek üzere berât-ı padişâhî ile Gazi ve Ömer nâm kimesneler ber vech-i iştirâk mutasarrıf olub hâliyâ Vize kadısı Mevlânâ Ali, mezkûr Gazi'nin hıyâneti zâhir olmağın İbrahim bin Abdullah nâm kimesneyi arz eylemeğın mezkûr İbrahim'e verilmek fermân buyrulmağın tevcih olunub defter-i cedîde kayd olundu"⁷².

4.2. Ümerâ Evkafı

Vize kazasında ümerâ evkafı olarak, 11 vakıf bulunmaktadır. Bu vakıfların adları ile bunlara gelir kaynağı olarak bağlanan tarıma bağlı gelirlerin tarifleri ve yıllık vergi hasılatları aşağıda yazıldığı gibidir. (Bkz. Tablo 5).

a- *Mustafa Paşa Evkafı*⁷³: İstanbul'da bulunan imâretine ve câmi-i şerîfine ait vakıftır. Vize kazasında Uğurlu, Sofular ve Arık-Nasuh köyleri ile Hayrabolu kazasında Karaca-Kulağuz köyünün "cümle hududu ve sınuru ve yavası ve kaçkünü ve beyt-ül mâli ve gâibi ve mâl-i meşkûdu ve resm-i arûsu ve cürüm ve cinâyeti ve bâd-i hevâsı ve resm-i ganemi ve gallatı ve tayyârâtı vesâir mahsûlâtı ve bâkî müteveccihâtı bilcümle hukûk-ı şer'iyve ve âmme-i rûsüm-ı örfîyyeleri" mülkiyet üzere, Sultan Bayezid Han tarafından Mustafa Paşa'ya verilmiştir⁷⁴. Bu mülkler, daha sonra Mustafa Paşa'nın imâreti ve câmiine vakfedilmiştir. Adı geçen köylerden, Uğurlu nâm-ı diğer Pınarbaşı köyünün yıllık hasılatı 2226 akçe, Sofular nâm-ı diğer Delüler köyünün 3933 akçe, Arık-Nasuh köyünün 5496 akçedir. Vakfın, Vize'deki toplam geliri 11655 akçedir.

⁶⁸ TK. KKA. Defter no. 548, s. 18-a.

⁶⁹ A.g.d, s. 18-b.

⁷⁰ A.g.d, s. 20-a.

⁷¹ A.g.d, s. 38-a.

⁷² A.g.d, s. 38-a.

⁷³ A.g.d, s. 21-a.

⁷⁴ A.g.d, s. 21-a.

*b-İskender Paşa Evkafı*⁷⁵: 4 köy ve bir çiftliği bulunmaktadır. Kara-Pürçek köyü 5230 akçe, Kiçi nâm-ı diğer Doğançı-Eyvan köyü 5308, Çakallu ve Enbiyalu köyü -bu köyde Câmi-i Şerîf mahallesi vardır- 6891 ve Çiftlik köyünün 3670 akçe hasılatı vardır. İskender Paşa çiftliğinin ise hasılatı bulunmamaktadır. Vakfın toplam geliri 21099 akçedir.

*c- Ayas Paşa Evkafı*⁷⁶: Saray kasabası ile 13 köy ve 4 mezraaya havidir. Saray kasabası hasılatı ile Üsküdar nâm-ı diğer Küreci köyü hasılatı beraber verilmiş olup, 2367 akçedir. Üsküdar mezraası 200 akçe, Danişmendli köyü 2739, Güvendikli köyü 924, Dumanluca köyü ile Serrâc Mahmud mezraası hasılatı 2125, Çaylular nâm-ı diğer Kurdekin köyü 921, Pınarıç köyü 310, Yarımcı köyü 240, Doğançı nâm-ı diğer Bahşayış oğlu Ali köyü 429, Kuş-Kaya nâm-ı diğer Yakacık ve Orta-köy mahallesi 3685, Ayvacık köyü 1798, Kovacık köyü 685, Dişbudak köyü 790 ve Yenice nâm-ı diğer Galata köyünün 795 akçe geliri bulunmaktadır. Ayo-Yani mezraası hâlî yerdir ve Karaca-Müderriş nâm-ı diğer Seydi-Fakih mezraasının da hasılatı bulunmamaktadır. Ayas Paşa vakfının toplam geliri 18008 akçedir. Bu köylerden Doğançı köyü reâyâsının tümü vebadan ölmüştür. Boş kalan çiftliklerinde Dumanluca köyü reâyâsı ziraat yapmaktadır.

*d- Sinan Paşa Vakfı*⁷⁷: Flori köyünün 25323 akçe tutan hasılatı bu vakfa tahsis edilmiştir.

*e-Üveys Bey, Mahmud Bey ve Turpaşa Hâtûn Evkafı*⁷⁸: 2 köy, 2 mezraa, bir çiftlik vakfedilmiştir. Vakıf sahiplerinden Üveys Bey defterdardır. Sofular köyü 8300 akçe, Çöğenli köyü 1477, Eşeklili mezraası nâm-ı diğer Koryazlı 1150, Sarı-pınar mezraası 200, Ahucuk ve Saru-Danişmend çiftliği 1064 akçe hasılatı sahiptir. Vakfın toplam hasılatı 12191 akçedir.

*f-Elvan Bey Evkafı*⁷⁹: Yalnuzca-Ziyaret köyü tahsis edilmiş olup, hasılatı 7851 akçedir.

*g- Sinan Bey Vakfı*⁸⁰: Vakıf sahibi Sinan Bey veznedardır. Bu vakfa bir mezraa bağlanmıştır. Defterdar-Kemal mezraası geliri 647 akçedir. Ayrıca defterdeki kayıta, burada ziraat yapan yürüklerden alınacak verginin, vakfa ait mescide ve muâllimhâneye harcanacağı yazılmaktadır⁸¹.

*h- Umur Bey Vakfı*⁸²: Umur Bey nâm-ı diğer İne-İlyas köyü hasılatı 2132 akçedir. Bu köy ile ilgili şu kayıt bulunmaktadır: “*defter-i atıkde on altı hane olub yol üzerinde olmağın reâyâsı perâkende olub hâlî-ez-raiyyet kayd olunub bilfil Seydi Mehmed nâm kimesne berât-i padişâhî ile mutasarrıftur*”⁸³.

⁷⁵ A.g.d, s. 21-b.

⁷⁶ A.g.d, s. 25-b.

⁷⁷ A.g.d, s. 33-a.

⁷⁸ A.g.d, s. 5-a.

⁷⁹ A.g.d, s. 34-a.

⁸⁰ A.g.d, s. 35-b.

⁸¹ “*Mezbûr mezra'ıyı göçer yürükleri ziraat ider, mahsülü, İskender Çelebi evleri kurbunda olan mescidine ve muâllimhânesine harç olunur*”. Bkz. A.g.d, s. 35-b.

⁸² A.g.d, s. 36-a.

⁸³ A.g.d, s. 36-a.

Tablo 5: Vize Nahiyesinde Selâtin, Ümerâ ve Âmme Evkafı

Sıra no.	Vakfın Adı	Gelir Kaynağının Nevi	Hasılat (akçe)
1	<i>Selâtin Evkafı</i>		
a-	Hazret-i Eyyûb Sultan Evkafı	1 köy	12803
b-	Sultan Mehmed Han Gazi Evkafı	10 köy, 1 mezraa	168599
c-	Sultan Murad Han Evkafı	4 köy, 1 mezraa	44201
d-	Sultan Selim Han Evkafı	3 köy	27754
e-	Sultan Süleyman Han'ın Vâlidesi Türbesinin Evkafı	1 köy, iskele mukataası, gümrük resmi	101750
f-	Gazi Sultan Süleyman Han Evkafı	2 köy	7831
g-	Şehzâde Sultan Mehmed Han Evkafı	4 köy, 1 cemaat	23921
h-	Sultan Bayezid Han Kervansarayı Vakfı	1 köy	2167
2	<i>Ümerâ Evkafı</i>		
a-	Mustafa Paşa Evkafı	3 köy	11655
b-	İskender Paşa Evkafı	4 köy, 1 çiftlik	21099
c-	Ayas Paşa Evkafı	1 nefis, 13 köy, 4 mezraa	18008
d-	Sinan Paşa Vakfı	1 köy	25323
e-	Üveys Bey, Mahmud Bey ve Turpaşa Hâtûn Evkafı	2 köy, 2 mezraa, 1 çiftlik	12191
f-	Elvan Bey Evkafı	1 köy	7851
g-	Sinan Bey Vakfı	1 mezraa	647
h-	Umur Bey Vakfı	1 köy	2132
ı-	Yakub Bey Vakfı	1 çiftlik	1490
k-	Odabaşı Behruz Ağa Vakfı	1 köy	4490
l-	Rumili Beylerbeyi Ahmet Paşa Mülkü	1 köy	1521
3	<i>Âmme Evkafı</i>		
a-	Hatice Hâtûn Vakfı	1 köy, 1 mezraa	54838
b-	Hanzâde Sultan Evkafı	2 köy	25968
c-	Ahî Mehmed Evladı Vakfı	1 köy	800
d-	Mahmud Fakih Vakfı	1 çiftlik	300
e-	Şeyh Ademim Efendi Oğlu Halil Çelebi Vakfı	1 köy	2202
f-	Şâfî Vakfı	1 köy	7207
g-	Kavak Şeyhi Vakfı	1 köy, 4 mezraa	3736

Kaynak: TK.KKA. Defter no. 548.

ı-Yakub Bey Vakfı⁸⁴: İstanbul'da olan zâviyesine harc olunmak üzere Eymir-Ali çiftliği vakfedilmiştir. Bu çiftliğin hasılatı 1490 akçedir.

⁸⁴ A.g.d, s. 35-a.

*k- Odabaşı Behruz Ağa Vakfı*⁸⁵: Yeniceleler nâm-ı diğer Yavaşca-Doğan köyü 4490 akçelik hasılatı bu vakfa tahsis edilmiştir.

*l- Rumili Beylerbeyi Ahmed Paşa Mülkü*⁸⁶: Develi-oğlu köyü 1521 akçelik geliriyle Ahmed Paşanın mülkiyetindedir.

4.3. Âmme Evkafı

Vize vakıflarından 7'si âmme evkafı statüsündedir. Bu vakıflar ve gelir kaynakları aşağıda yazılı olduğu gibidir. (Bkz. tablo 5)

*a-Hatice Hâtûn Vakfı*⁸⁷: Hatice Hâtûn mülkiyetinde olup da sonradan vakfedilmiş bir köy ve bir mezraa hasılatından terekkep etmektedir. Mengeretün köyünün dört mahallesi ve bir de haymanegâni mevcuttur. Köy hasılatı 54738 akçedir, Ayo-Yani mezraası hasılatı ise 100 akçedir. Vakfın toplam hasılatı 54838 akçe tutmaktadır.

*b-Hanzâde Sultan Evkafı*⁸⁸: Hançerli ismiyle de meşhurdur ve evkaf defterinde Sultan Mahmud'un kızı olduğu kaydedilmiştir. Kanuni Sultan Süleyman devrine ait muhasebe defterinde mülk olarak geçmektedir.⁸⁹ II. Selim devrine ait evkaf defterinde ise vakıf olarak kaydedilmiştir. Vakfın iki köyü bulunmaktadır. Ayo-Todor köyü 10902 akçe, Yıvalı ve Kırağullar mezraasının ise 15066 akçe hasılatı vardır. Toplam vakıf geliri 25968 akçedir. Ayo-Todor köyü sınırları içinde bir demir madeni vardır. Burayı işleten amilden 100 akçe mukataa bedeli alınmaktadır. Ayrıca çıkarılan demir madeninden kantar başına eski kanun üzere ikişer akçe mîrî için alınmaktadır fakat, daha sonra zamanın padişahı adı geçen köyü temlik edip, -Hanzâde sultan- eline hükm-i hümâyûn vererek burayı hibe etmiştir. Bahsi geçen kantar başına alınan resmi de ihsan ettiğine dair hükm-i şerif verilmiştir. Aynı kayıta Kara Vize sınırında da iki demir madeni olduğu zikredilmektedir.⁹⁰

*c-Ahî Mehmed Evladı Vakfı*⁹¹: Ahî köy vakfedilmiş olup, 800 akçe hasılatı vardır.

*d- Mahmud Fakih Vakfı*⁹²: Boyalık çiftliği ve hasılatı olan 300 akçe, Ergene suyu üzerindeki köprünün tamiri ve bakım masrafları için vakfedilmiştir. Ademim Efendi oğlu Halil tasarruf etmektedir.

*e- Şeyh Ademim Efendi oğlu Halil Çelebi Vakfı*⁹³: Horzum (Harezem) köyü bu vakfa tahsis edilmiş olup, 2202 akçe gelire sahiptir.

*f- Şâfiî Vakfı*⁹⁴: Şâfiî köyü 7207 akçelik geliriyle vakfedilmiştir. Bu köyde yürükler, küreciler ve reâyâ meskundur. Ayrıca evkaf defterinde şöyle bir kayıt

⁸⁵ A.g.d, s. 34-a.

⁸⁶ A.g.d, s. 36-a.

⁸⁷ A.g.d, s. 3-b.

⁸⁸ A.g.d, s. 31-b, 33-b.

⁸⁹ 370 Numaralı Muhasebe-i Vilâyet-i Rûm-ili Defteri, s. 256.

⁹⁰ TK.KKA. Defter no. 548, s. 31-b.

⁹¹ A.g.d, s. 35-b.

⁹² A.g.d, s. 35-b.

⁹³ A.g.d, s. 35-a.

⁹⁴ A.g.d, s. 36-b.

---

bulunmaktadır. “ vakf-ı âmme, ber müceb-i defter-i atik, karye-i mezbûre hızáne-i âmirede olan defâtir-i atıka yoklandıkda 890 ve 925 senesinde tahrir olunan defâtir-i hâkâniyede vakf-ı evlâd Cafer Çelebi idüğü mukayyed bulunmağın vakf-ı evlâd Cafer Çelebi kayd oluna deyü 976 Cemaziyelahir evâliyle müverrih hükm-i şerif-i cihan muta vârid olmağın defter-i cedid-i hâkâniye dahi vakf-ı evlâd Cafer Çelebi kayd olındı. Hâlâ karye-i mezbûre evlâdı Cafer Çelebiden Korkud Mehmed ve Ataullah nâm kimesneler tasarrıflarındadır”⁹⁵

g- Kavak Şeyh Vakfı: Bir köy, 4 mezraa vakıftır. Kavak Şeyhi köyü hasılatı 1362 akçe, Timurtaş mezraası 100, Diğer Timurtaş mezraası 150, Paşa-Yiğitlü mezraası 2074 ve İskender Fakih çiftlik mezraası 50 akçedir. Kavak Şeyhi köyünde Uğraş, Yarımca ve Hediyeli halkı ziraat etmektedir. Vakfın toplam geliri 3736 akçedir.

Sonuç

Vize livâsı, köy ve nahiyelerindeki verimli toprakları sebebi ile ziraatla uğraşan geniş bir nüfusu istihdam etmekteydi. Başlangıçta, Osmanlı Devleti'nin devam eden fetih hareketleriyle, bölgedeki nüfus boşalmış, Anadolu'dan getirilen Türkmen nüfus kesif tarzda buraya iskan edilmiştir. Türk nüfusun bölgeye yerleşmesiyle beraber, ekonomik esaslı olduğu kadar, sosyal hizmetlere de yönelik vakıf kuruluşları tesis edilmeğe başlandı.

Şehirde ve köylerde ihtiyaca göre inşa edilen cami, mescid, zâviye veya muâllimhâne gibi vakıf kuruluşları ile birlikte, çeşitli hizmetlerin görülmesi için yapılan dükkânlar ve diğer tesisler civarında, sokak ve mahallelerin zaman içinde kurulmasını teşvik etti. Nitekim, yerleşim yerleri câmi veya mescid gibi vakıf kuruluşları etrafında teşekkül ederken, genellikle vakıflara bağlı olarak inşa edilen çarşı ve pazarlar da nüfus artışını hızlandırdı.

Vize kazası yerleşim yerlerinde de çeşitli hizmet konularında vakıflar kuruldu. Bu vakıfların çok çeşitli gelir kaynakları yanında, bilhassa mescid vakıflarının para olarak vakfedilmiş varlıkları da mevcuttur. Her zaman ve her devirde paraya ihtiyacı olanların yüksek faiz miktarları ile temin ettikleri, çoğunlukla ödenememesi durumlarının ortaya koyduğu zararlar, toplum bünyesinde bir “sosyal afet” olarak aileler üzerinde yıkımlara neden olabiliyordu. İşte bu durum karşısında vakıflar bünyesindeki bir kredi kurumu olarak paraların onu on birden veya onu on ikiden faize verilmesi bir hayır işi kabul edilmiştir.

---

⁹⁵ A.g.d, s. 36-b. Burada geçen Hicri 890 (Miladi 1485) tarihi II. Bayezid dönemine, 925 (M. 1519) tarihi Yavuz Sultan Selim dönemine ve 976 (M. 1568/1569) tarihi II. Selim dönemine isabet etmektedir.

KAYNAKÇA

- Aktepe, M. Münir, “Osmanlıların Rumeli’de İlk Fethettikleri Çimbi Kal’ası”, *Tarih Dergisi*, C. 1, Sayı 2, İstanbul 1950.
- Ali Cevad, *Memâlik-i Osmaniye'nin Tarih ve Coğrafyâtu*, **Cild-i Salis ve zeyl**, İstanbul 1314.
- Başstav, Şerif, *Bizans İmparatorluğu Tarihi Son Devir (1261-1461) Osmanlı Türk-Bizans Münasebetleri*, Ankara 1989.
- Barkan, Ömer Lütfi, “Türk-İslâm Toprak Hukuku Tatbikatının Osmanlı İmparatorluğunda Aldığı Şekiller, Mâlikâne-divânî Sistemi”, *Türk Hukuk ve İktisat Tarihi Mecmuası*, Sayı II, İstanbul 1939.
- BOA. TD. Defter no. 226.
- Bilmen, Ömer Nasuhi, *Hukukî İslâmiyye ve Istılahatı Fıkhiyye Kamusu*, C.4, İstanbul 1969.
- Danişmend, İsmail Hami, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, C.2, İstanbul 1947.
- Donald, M. Nicol, Çev. Bilge Umur, *Bizans'ın Son Yüzyulları (1261-1461)*, İstanbul 1999.
- Gökbilgin, Tayyib, *Rumeli’de Yörükler ve Tatarlar ve Evlâd-ı Fatihan*, İstanbul 1957.
- İnalcık, Halil, “Rumeli”, *İslam Ansiklopedisi*, C. 9.
- Kırklareli İl Yıllığı, 1967.
- Koçi Bey Risalesi**, Hz. Ali Kemal Aksüt, İstanbul 1939.
- Köprülü, Fuat, “Vakıf Müessesesinin Hukûkî Mâhiyeti ve Târihî Tekâmülü”, *Vakıflar Dergisi*, Sayı II, Ankara 1942.
- Kurat, A. N., *Peçenek Tarihi*, İstanbul 1937.
- Kurtoğlu, Fevzi , *Gelibolu ve Yöresi Tarihi*, İstanbul 1938.
- Mansel, Arif Müfid, *Trakya'nın Kültür ve Tarihi –En Eski Zamanlardan Miladdan Sonra Altıncı Asrın Ortasına Kadar*, İstanbul 1938.
- Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmanî*, C. 2, Almanya 1971.
- Ostrogorsky, Georg, Çev. Fikret Işıltan, *Bizans Devleti Tarihi*, Ankara 1986.
- Özdeğer, Mehtap, *15-16. Yüzyıl Arşiv Kaynaklarına Göre Uşak Kazasının Sosyal ve Ekonomik Tarihi*, İstanbul 2001.
- _____ “16. yüzyılda Vize Sancağının Demografik ve Ekonomik Yapısı”, *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, Sayı 132, İstanbul 2001.
- Öztürk, Kadir, *Bütünüyle Vize Tarihi, Coğrafyası ve Turistik Önemi*, İstanbul 1959.
- Uluçay, M. Çağatay, *Padişahların Kadınları ve Kızları*, Ankara 1980.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, *Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu Karakoyunlu Devletleri*, Ankara 1969.

_____ *Osmanlı Tarihi*, C. 1, Ankara 1982.

370 numaralı *Muhasebe-i Vilayet-i Rûm-ili Defteri (937/1530)* Dizin-Tıpkıbasım, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı yay, nu. 45, Ankara 2001.

Tabakoğlu, Ahmet, *Türk İktisat Tarihi*, İstanbul 1994.

Tekindağ, "M. C. Şehabettin, Süleyman Paşa", *İslam Ansiklopedisi*, C. 11.

TK. KKA., Defter no. 310.

TK. KKA., Defter no. 548.

TK. KKA., Defter no. 560.

Yediyıldız, Bahaeddin, *XVIII. Yüzyılda Türkiye'de Vakıf Müessesesi*, Ankara 2003.